

فصلنامه علمی - تخصصی معارف علوم انسانی و علوم اسلامی

شماره دهم، پاییز ۱۴۰۱، ص ۱۲۶-۱۴۴

نقش خانواده در ترک اعتیاد جوانان به مواد مخدر

زینب ظریفکار^۱

محمد مهدی کریمی نیا^۲

امین مرادی علیعربی^۳

محمد رضا سبزی^۴

عصمت الله فصیحی زاده^۵

چکیده

خانواده اصلی ترین و بنیادی ترین نهاد جامعه است که سلامت جامعه به آن بستگی تام دارد. خانواده می تواند در مقابل بسیاری از انحرافات اجتماعی ایستادگی کند و در کاهش آسیب پذیری از آن نقش داشته باشد. خانواده در ترک اعتیاد جوانان به مواد مخدر بسیار مؤثر است، ولی لازمه آن، عمل به موقع و توأم با آگاهی می باشد. نویسنده در این مقاله تلاش نموده است تا با استفاده از منابع معتبر به ویژه آیات و روایات به رفع این معضل اجتماعی کمک کند. نظر اسلام و فقهای اسلامی در مورد اعتیاد، حرمت آن است، زیرا یکی از موضوعاتی که حرمت مواد مخدر را به وضوح ثابت می کند، «اضرار به نفس» است. نقش خانواده در ترک اعتیاد بسیار مهم است و افراد خانواده می توانند با بالا بردن سطح اطلاعات خود در باره اعتیاد شامل: مطالعه در مورد مسائل مربوط، مشاوره با افراد خبره و استفاده از تجربه دیگران به این امر کمک کنند و همچنین با صبر و تحمل، رازداری، کمک و همدلی، کنترل مکان و محل های آمد و رفت جوان و توجه به مسائل معنوی می توانند قدم های مثبتی را در این راه بر دارند و از انجام نصیحت های دلسوزانه از طریق تذکر و آموزش راه درست و ایجاد کار و اشتغال برای جوان نیز نباید غفلت نمود. روش تحقیق در این نوشتار به شکل نقلی و روش جمع آوری اطلاعات به صورت کتابخانه ای (دستی و رایانه) و روش پردازش اطلاعات تحقیق، توصیفی و تحلیلی می باشد.

کلید واژه: اعتیاد، جوانان، خانواده، مواد مخدر.

۱. سطح دو (کارشناسی)، علوم حوزوی، مدرسه علمیه الزهراء (سلام الله علیها)، شهر کازرون، استان فارس، ایران، پژوهشگر و فعال فرهنگی،

نویسنده مسؤؤل،

zryfynboo@gmail.com

۲. دارای مدرک سطح چهار (دکتری)، رشته فقه و اصول، از حوزه علمیه قم؛ و مدرک دکتری رشته «قرآن و علوم»، گرایش «قرآن و حقوق»،

از دانشگاه جامعه المصطفی (ص) العالمیه، قم، استان قم، ایران، استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم،

kariminia@quran.ac.ir

۳. دانش آموخته حوزه علمیه قم در سطح سه (کارشناسی ارشد)، رشته تفسیر و علوم قرآن، اشتغال به سطح چهار (دکتری)، رشته تفسیر و علوم

قرآن، استاد دانشگاه معارف اسلامی،

moradi.amin2016@gmail.com

۴. دانشجوی دکتری، رشته قرآن و مستشرقان، جامعه المصطفی (ص) العالمیه، قم، ایران، پژوهشگر و فعال فرهنگی،

mohamadrezasabzi950@yahoo.com

۵. کارشناسی ارشد، رشته فقه و حقوق قضائی، دانشگاه بین المللی جامعه المصطفی (ص) العالمیه، طلبه، پژوهشگر و فعال فرهنگی،

esmatullahfasihizade@gmail.com

مقدمه

سلامت تک تک افراد در یک خانواده بر سلامت روانی و جسمانی کل خانواده تاثیر می‌گذارد و خانواده که کوچکترین جزء اجتماع است و بی‌شک اجتماعی سالم است که خانواده‌ها در آن سالم باشند. اعتیاد بیماری است که این سلامت را به خطر می‌اندازد. این معضل، تدریجی و آهسته آهسته پیشرفت می‌کند و در نهایت به از بین رفتن سلامت جسمی و روحی فرد منجر شده و کل افراد خانواده را که چون مهره‌های یک تسبیح به هم متصل هستند، درگیر می‌کند و آرامش و امنیت خانواده را به خطر می‌اندازد. در ابتدا شاید جوان یا نوجوان، به شکل تفریحی مواد مخدر را مصرف کند، ولی رفته‌رفته با پیشرفت اعتیاد و شدت گرفتن آن، به ناچار وقت و انرژی بیشتری برای تهیه و مصرف مواد صرف می‌کند، تا جایی که تهیه و مصرف مواد به تنها مسئله مهم در زندگی او مبدل می‌شود و شغل، تحصیلات، ازدواج و غیره را در نظر فرد معتاد بی‌اهمیت جلوه خواهد داد.

اعتیاد تمامی روابط، حتی قوی‌ترین و عاطفی‌ترین روابط عاطفی بین معتاد و سایر اعضا خانواده را به مرور تضعیف کرده و آنها را از نظر عاطفی، روحی، اقتصادی و غیره تحت تأثیر مخرب خود قرار می‌دهد. از این رو باید به فرد معتاد کمک کرد تا هویت و شخصیت از دست رفته خویش را دوباره احیا کند و به زندگی عادی بازگردد. در این میان نقش افراد یک خانواده به عنوان اصلی‌ترین و نزدیکترین شخص به معتاد، بسیار مهم و اساسی است. اگر خانواده بتواند با مسئله اعتیاد به شکل منطقی و پایدار کنار بیاید و بدون ایجاد حساسیت و تنش، با فرد معتاد برخورد کند، بیشترین کمک را به او خواهد کرد. در این مقاله به این موضوع با دید وسیع‌تر و جزئیات بیشتر خواهیم پرداخت. حال این سؤال مطرح است که خانواده در ترک اعتیاد جوانان به مواد مخدر تا چه اندازه مؤثر است؟ آیا علم و آگاهی از وضعیت اعتیاد کمکی به این امر خواهد کرد؟ دیدگاه اسلام و منابع اسلامی در مورد این موضوع چیست؟

در مورد نقش خانواده در ترک اعتیاد جوانان به مواد مخدر تاکنون کتب و مقالات بسیاری به چاپ رسیده است که در اینجا به عنوان پیشینه تحقیق به برخی از این تألیفات اشاره می‌شود: مقاله «بررسی اختلال در کارکردهای خانواده و تأثیر آن بر اعتیاد فرزندان»، نوشته‌ی سیما فریدکیان، نشریه انتظام اجتماعی، تابستان ۱۳۸۹ش.؛ و مقاله‌ی «تأثیر خشونت مادران بر اعتیاد فرزندان»، نویسنده سروش فتحی و دیگران، نشریه دانشگاه آزاد اسلامی، واحد گرمسار، پاییز ۱۳۸۹ش.؛ و مقاله: «نقش کارکرد و فرایند خانواده در اعتیاد به اینترنت نوجوانان»، نویسنده: مهدی ایمانی، نشریه مشاوره و روان درمانی خانواده، شماره ۱۸، تابستان ۱۳۹۴ش.

مزیت و نوآوری این مقاله در این است که علاوه بر مطالبی که در مقالات فوق آمده است، به نقش خانواده در ترک معضلات اخلاقی به ویژه ترک اعتیاد، از دیدگاه روانشناسی اسلامی و آیات و روایات و نهج البلاغه به بررسی موضوع پرداخته خواهد شد. این نوع نوشتارها می‌تواند در مجالس مذهبی کاربرد داشته باشد و اگر مبلغان دینی و منادیان مذهبی به منظور ادای یک وظیفه شرعی به ویژه در ایام خاص خطرات مواد مخدر را برای مردم به ویژه جوانان بیان نمایند و پی آمدهای مادی و معنوی آن را گوشزد نمایند، بی شک می‌توانند جلو گسترش آن را بگیرند و بسیاری از جوانان را از شر آن حفظ نمایند.

۱- مفهوم شناسی

در این قسمت برای درک بهتر موضوع مقاله، مفهوم کلمات کلیدی به صورت لغوی و اصطلاحی بیان خواهند شد.

۱-۱- مفهوم اعتیاد

اعتیاد. عادت کردن. خوی گرفتن. خوکردن. خوی کردن بچیزی. يقال: اعتاده؛ عادت کرد او را. ضراوة. پیایی آمدن چیزی. بازگشتن به اول کار. پیایی خواستن چیزی را. بازآمدن. آمدن. در اصطلاح مقابل غرابت باشد، چنان که معتاد ضد غریب است. عادت بچیزی و خوگرفتگی بدان. خوگری.^۱ اعتیاد را به صورت‌های گوناگون تعریف کرده‌اند، از جمله: ضعف اخلاقی، کمبود اراده، ناتوانی در مواجهه شدن با مسائل زندگی، بیماری جسمی یا ناخوشی معنوی.

۱-۲- مفهوم جوانان

جوانان جمع کلمه جوان و به معنی برنا. هر چیز که از عمر آن چندان نگذشته باشد. شاب. مقابل پیر^۲ دست‌یابی به تعریف یگانه برای جوان و جوانی و به‌ویژه بیان دقیق دوره‌ی سنی آن در منابع اسلامی و روان‌شناسی و تربیتی، بسیار دشوار است و جمع کردن میان آن‌ها دشوارتر. با این حال، دوره‌های تربیت را این‌گونه دسته‌بندی کرده‌اند: نوزادی، کودکی، نوجوانی و جوانی. در این میان محدوده‌ی سنی جوانی، ۱۶ تا ۲۰ سال است.^۳ البته برخی ۲۰ تا ۳۰ سال و گروهی نیز ۱۵ تا ۲۰ سال را دوره‌ی جوانی دانسته‌اند. با این حال، قطع‌نامه‌ی عمومی سازمان ملل متحد، واژه‌ی جوان را برای سن ۱۸ تا ۲۴ سال، برگزیده است.^۴

استاد مطهری جوان را به دو صورت تعریف می‌کند: تعریف اول این که جوان شخصیتی است دارای سن خاص و حالات روحی و روانی و نیازهای مخصوص. و تعریف دوم ایشان از جوان این است که جوان کسی است که به خاطر تحصیلات و سواد و آشنایی اش با اندیشه‌های جدید، دارای فکر نو و سؤالات تازه است و حاضر نیست مانند جوانان نسل گذشته، بدون دلیل عقلی و منطقی همه چیز را بپذیرد. به عبارت دیگر، جوانان امروز چشم و گوششان بیشتر باز شده است و به همین دلیل است که رهبری، ارشاد و هدایت جوانان امروز به مراتب مشکل‌تر از نسل جوان گذشته است. استاد مطهری معتقد بود که اگر برای هدایت و رهبری نسل جوان امروزی فکر اساسی نشود، آینده جامعه ایران به طور کلی از دست خواهد رفت.^۵

۱- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ذیل واژه اعتیاد

۲- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ذیل واژه جوان

۳- شکوهی، غلامحسین، تعلیم و تربیت، ص ۱۹۸

۴- قائمی، علی، جوان از دیدگاه نیازها، خواست‌ها و مصالح، ص ۱۵

۵- مطهری، مرتضی، ده گفتار، ص ۱۴۹

۱-۳- مفهوم خانواده

خانواده به عنوان یک سیستم اجتماعی، شامل گروهی از افراد است که از طریق ازدواج با یکدیگر زندگی می کنند. رابطه ی اعضای خانواده، رابطه ای عمیق و چند لایه است که تاریخچه ی مشترک و درونی شده در باره ی جهان و اهداف مشترک بنا شده است عمدتاً براساس. در این نظام، افراد توسط علایق و دلبستگی های عاطفی نیرومند، دیرپا و متقابل با یکدیگر پیوند دارند^۱

برای خانواده از لحاظ کارکرد و جهان بینی های مختلف، تعاریف گوناگونی از سوی اندیشمندان و متفکران ارائه شده است. در تعریف خانواده در لغت این چنین آمده که: خانواده به معنای، زن و فرزند، خاندان، دودمان و فامیل است.^۲ خانواده در اصطلاح: متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک به وجود می آورند و در واحد خاص زندگی می کنند.^۳

۴-۱- مفهوم مواد مخدر

مواد مخدر از دو کلمه مواد و مخدر تشکیل شده است. «مواد جمع ماده. مواد به تشدید دال است، ولی فارسیان به تخفیف خوانند و آن جمع ماده که به معنی اصل هر چیز است. سرمایه جلال و مواد تخفیف طوایف عالم»^۴ و مخدر به معنی بی حس و سست کننده اندام. بی حس کننده و سست نماینده اعضا. دوائی است که قابلیت تام را برای تأثیر قوه نفسانیه از روح سلب می کند. به داروهای اطلاق شود که سبب بی حسی و رخوت و سستی گردد؛ چون هروئین، تریاک، کوکائین وغیره که در طب برای بی حسی و کاهش احساس درد به کار آید و مصرف مکرر غالب آنها موجب اعتیاد و دوام استعمال مخدرها موجب بروز نوعی جنون و اختلالات عصبی می گردد. در پرده نشاننده. آن که می پوشاند»^۵.

مواد مخدر موادی هستند که مصرف آنها در انسان حالت لذت و خوشی کاذبی به وجود می آورد و وابستگی جسمی و روانی ایجاد می کند و بروز همین حالات و کیف و لذت پس از اولین مصرف که در بعضی مواد فقط به علت کنجکاوای مبادرت به آن می گردد، باعث تداوم مصرف و اعتیاد می شود.

مواد مخدر به آن دسته از ترکیبات شیمیایی گفته می شود که مصرف آنها باعث دگرگونی در سطح هوشیاری مغز شود. مواد مخدر را به چهار گروه اصلی تقسیم می کنند: ۱- مواد مخدری که واکنش های مغز را آهسته می کند. اثرات: کم شدن سرعت تنفس و ضربان قلب - کم شدن فشار خون - خواب آور (هروئین، تریاک، مورفین)؛ ۲- مواد مخدری که به سیستم عصبی بدن سرعت می بخشد. اثرات: بیشتر شدن سرعت تنفس و ضربان قلب، بیشتر شدن فشار خون، جلوگیری از خواب (کوکائین- نیکوتین)؛ ۳- مواد مخدری که باعث حالت های مثل هذیان می شود.

۱- تبریزی، مصطفی و دیگران، فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده درمانی، ص ۱۲۷

۲- دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۹۴۳۸، ذیل واژه خانواده.

۳- قنادان، منصور، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، ص ۱۴۸

۴- دهخدا، لغت نامه دهخدا، ذیل واژه مخدر.

۵- همان

اثرات: از دست دادن حافظه؛ لرزش؛ حالت استفراغ و عوض شدن اخلاق؛ ۴- مواد مخدري که از طريق استنشاق استفاده می‌شود. اثرات: آهسته شدن فرآیند مغز، بیشتر شدن ضربان قلب و سردرد.^۱

۲- نظر اسلام و فقهای اسلامی در مورد اعتیاد به مواد مخدر

اسلام دین عقلانیت است و تمامی دستورات اسلام بر مبنای فطرت و عقل، از ناحیه خداوند صادر گردیده است و به دلیل اهمیت پاسداشت عقل و هوش است که در اسلام هر چیزی از خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها گرفته تا خواندنی‌ها و شنیدنی‌ها و سرگرمی‌ها، اگر سلامت روح و عقل را تهدید نماید حرمت مضاعف پیدا می‌کند؛ مانند مشروبات الکلی که قطع نظر از عوارض جسمانی، چون به مغز و عقل ضربه هولناکی وارد می‌سازند، حرمتی بالاتر از حرمت معمولی دارد و حدّ شرعی (هشتاد ضربه تازیانه در ملاء عام) برای شراب خوار نیز مقرر شده است.

و هم چنین است هر چیزی که موجب تضعیف اراده و غیرت انسانی و یا قساوت و بی‌رحمی می‌شود؛ مانند خوردن گوشت خوک، خون، مردار، حیوانات خفه شده و نیز حلال گوستی که بدون نام خدا ذبح شده باشند که در قرآن به حرمت آنها تصریح شده است. خداوند در قرآن می‌فرماید:

«حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَ الدَّمُ وَ لَحْمُ الْخِنزِيرِ وَ مَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَ الْمُنْخَنِقَةُ وَ الْمُوقُوذَةُ وَ الْمُتْرَدِيَةُ وَ النَّطِيحَةُ وَ مَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَ مَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَ أَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فَسْقٌ»^۲

بر شما، (خوردن گوشت) مردار، خون، گوشت خوک و حیوانی که به نام غیر خدا ذبح شود و حیوانی (حلال گوشت) که بر اثر خفه شدن یا کتک خوردن، یا پرت شدن یا شاخ خوردن بمیرد و نیم خورده درندگان حرام شده است، مگر آن که (قبل از کشته شدن به دست درنده)، به طور شرعی ذبح کرده باشید. همچنین حرام است حیوانی که برای بت‌ها ذبح شده یا به وسیله‌ی چوبه‌های قمار تقسیم می‌کنید. همه‌ی اینها نافرمانی خداست.^۳

اعتیاد به مواد مخدر از هر نوع که باشد، اعم از خواب آور، مختل کننده حواس و مست کننده- مانند تریاک، بنگ، حشیش و هروئین- حرام است و حتی بسیاری از فقیهان جواز استفاده طیبی از برخی مواد مخدر را، به ضرورت و انحصار درمان به آن و منجر نشدن به اعتیاد مشروط کرده اند.^۳

یکی از موضوعاتی که حرمت مواد مخدر را به وضوح ثابت می‌کند، «اضرار به نفس» است. اما پیش از بیان آن، نخست باید حکم اضرار به نفس را از منابع کتاب و سنت به شیوه ادله فقهی مشخص نماییم و سپس تحقیق کنیم که آیا به کار گرفتن مواد مخدر از مصادیق اضرار به نفس به شمار می‌آید یا خیر؟

یکی از آیاتی که در اثبات حرمت اضرار به نفس به آنها تمسک شده، عبارت اند از:

۱- پایگاه اینترنتی، همشهری آنلاین، وابسته به روزنامه همشهری، hamshahrionline.ir.

۲- مائده، ۳

۳- صلاحی، جاوید، بررسی مواد مخدر در متون اسلامی، ص ۲۳۳-۲۵۲

«أَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»^۱

و در راه خدا انفاق کنید (و با ترک انفاق) خود را به دست خود به هلاکت نیندازید. و نیکی کنید که خداوند نیکوکاران را دوست می‌دارد».

گروهی از فقیهان شیعه و سنی برای حرمت اضرار به نفس، به آیه فوق استدلال کرده اند؛ به این بیان که «تَهْلُكَةُ» را به معنای هلاکت و خود را به خطر و یا نابودی انداختن دانسته اند. البته هلاکت و نابودی شکل های مختلفی دارد: گاهی هلاکت به مفهوم بدبختی و فلاکت است؛ مثل این که کسی تمام اموالش را به قمار بزند و فقیر و بدبخت شود و گاهی به هلاکت انداختن با اعمال ناشایست و خطرناک است؛ مثل دزدی و آدم کشی و تجاوز به نوامیس دیگران، اعتیاد به مواد مخدر و غیره. طبیعتاً چنین فردی خود را به مهلکه و زندان می‌افکند. ولی اگر مقصود عذاب اخروی باشد، در این صورت، نهی در آیه، نهی ارشادی خواهد بود، نه مولوی. مطابق آیه فوق هرگونه فعلی که از ناحیه مکلف باعث از بین رفتن قوای جسمی و روحی او گردد و یا هر نوع عملی که از نظر عرف عقلاً زمینه نابودی فکری و جسمی فرد را فراهم سازد، بی شک مشمول نهی و تحریم قرار خواهد گرفت.^۲

از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است:

«مَنْ احْتَقَرَ ذَنْبَ الْبَنْجِ فَقَدْ كَفَرَ»^۳

هر کس گناه استعمال بنگ را سبک بشمارد، کافر شده است».

حرمت مواد مخدر از دیدگاه فقیهان و مراجع تقلید

امام خمینی معتقد است که «ترک اعتیاد در صورت امکان و در پی نداشتن ضرر، واجب است».^۴

و همچنین دیگر مراجع تقلید نیز در مورد اعتیاد به مواد مخدر معتقدند که: به دلیل زیان های جسمی، عقلی، اجتماعی و خانوادگی فراوان مواد مخدر، آن را تحریم کرده و فتاوی روشن گرانه ای در باره آن صادر نموده اند. در این جا برخی از آنها را یادآور می شویم:

مقام معظم رهبری: استعمال مواد مخدر و استفاده از آنها مطلقاً حرام است، به خاطر ضررهای فردی و اجتماعی که بر آنها مترتب است و به همین جهت خرید و فروش و حمل و نقل و نگهداری آنها هم حرام است، مگر

۱- بقره، ۱۹۵

۲- شریعتی سبزواری، محمدباقر، مقاله: نگرش بر احکام اسلام و مواد مخدر، مجله معارف اسلامی حوزه، شماره ۶۵

۳- نوری، میرزاحسین، مستدرک الوسائل، ج ۱۷، ص ۸۶

۴- خمینی، روح اله، استفتائات (امام خمینی) ج ۲، ص ۳۷

در مورد معالجه مرض آن هم به تشخیص پزشک حاذق و مورد اعتماد که در این مورد استعمال آن به مقدار ضرورت اشکال ندارد.^۱

آیت الله سیدحسین بروجردی: همیشه نوشته‌ام مقتضی است مسلمین بلکه تمام عقلاً از این سموم مهلکه خود را نجات دهند.^۲

آیت الله سیدمحمد رضا گلپایگانی ضمن فتوای صریح به حرمت استعمال تریاک، حشیش و مواد مخدر، استعمال تفریحی آن را در صورتی که شخص در معرض اعتیاد قرار گیرد، حرام می‌دانند.^۳

آیت الله محمدتقی بهجت نیز می‌فرمایند: «اعتیاد به مواد مخدر، حرام است، ضررخیز و مرض آور است. مصرف هروئین و نظایر آن نیز حرام است و اعتیاد به تریاک هم جایز نمی‌باشد و احتراز [و دوری از آنها] لازم است و غیر از آنها مثل سیگار، بستگی به مراتب ضرر آن دارد؛ یعنی اگر ضرر و زیان قابل توجه داشته باشد، حرام خواهد بود، که امروز خطر سیگار بر همگان روشن است و ۵۰٪ شکست‌ها مربوط به کشیدن سیگار می‌باشد».

آیت الله فاضل لنکرانی: استعمال مواد مخدر و خرید و فروش آنها حرام است و استعمال دخانیات نیز اگر زمینه اعتیاد را ایجاد کند، حرام است و معتاد در صورت عدم ضرر، باید آن را ترک کند و خرید و فروش یا کشت ممنوع است به مقررات دولت اسلامی و تخلف جایز نیست.^۴

۳- نقش خانواده در ترک اعتیاد

خانواده در ترک اعتیاد جوان نقش بسزایی دارد و می‌تواند با درایت و آگاهی، در این موضوع بسیار مهم به جوان کمک نموده و وی را از دام اعتیاد به مواد مخدر رهایی بخشد، در این بخش به بررسی و تبیین برخی از راهکارها و نقش‌های خانواده، پرداخته می‌شود:

۱-۳- بالا بردن سطح اطلاعات خود در باره اعتیاد

اولین و مهمترین کاری که خانواده، قبل از انجام هر کاری می‌تواند در ترک اعتیاد جوانان به مواد مخدر انجام دهد، بالا بردن سطح اطلاعات علمی، مشاوره‌ای، روانشناسی و غیره در زمینه اعتیاد و فرد معتاد می‌باشد، که به چند نمونه از این کارها اشاره می‌شود:

الف) مطالعه در مورد مسائل مربوط به مواد مخدر

۱- خامنه‌ای، سید علی، اجوبه الاستفتات، ج ۲، ص ۳۲۴ و ۳۲۵

۲- ساکی، محمد رضا، جرایم مواد مخدر از دیدگاه داخلی و حقوق بین‌المللی، ص ۳۱۳-۳۱۲

۳- گلپایگانی، محمد رضا، مجمع المسائل، ج ۳، ص ۶۵

۴- فاضل لنکرانی، جامع المسائل، ص ۲۴۹ و ۲۵۰

توجه عالمانه و به دور از خودسری و تعجیل می توان کمک قابل توجهی به رفع مشکل نمود. به عنوان مثال می توان کتب و نشریات مربوط به اعتیاد و فرد معتاد را مطالعه نمود تا آشنایی بهتری نسبت به مسئله و در نتیجه ارائه بهترین راهکار برای ترک اعتیاد جوانان، پیدا نمود. قرآن مجید، همگان را به تحقیق و پژوهش، دعوت می کند و می فرماید:

«قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ؛

بنگرید آنچه را که -از آیات خدا و نشانه های توحید- در آسمان ها و زمین است، اما این آیات و اندازها به حال کسانی که ایمان نمی آورند، سودمند نخواهد بود»^۱.

جمله «قُلْ انظُرُوا» فرمان خداوند است که در قرآن بارها به آن اشاره کرده است و مردم را به تحقیق و آموختن تشویق و ترغیب نموده است. بنابراین با توجه به اهمیت موضوع می بایستی خانواده ها در برخورد با فرزند معتاد و یا هر جوان معتادی، قبل از هر اقدامی، نسبت به مسئله اطلاعات مفیدی را کسب نمایند.^۲

ب) مشاوره با افراد خیره

اسلام به عنوان مکتبی خاص و همه جانبه نگر که ماهیت انسان، چگونگی رفتار او در این جهان و وظایف و سرنوشت وی از مباحث محوری آن به شمار می آید و سعادت و رستگاری انسان و حرکت در مسیر کمال مطلق، هدف اساسی و نهایی آن می باشد، برای سلامتی روح و روان انسان اهمیتی فوق العاده قائل است. به همین جهت، برای هر مرحله از رشد و تکامل انسان برنامه ها و وظایف خاصی معین کرده است.

قرآن می فرماید:

«فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِن حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ»^۳

پس در سایه لطف و رحمت پروردگارت با آنان نرمخویی کن و اگر تندخو و سنگدل بودی قطعاً از پیرامون تو پراکنده می شدند، پس از ایشان در گذر و برایشان آموزش خواه و در امور با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن که خدا توکل کنندگان را دوست دارد».

برای این که بشر در تصمیماتش دچار کمترین اشتباه شود، خداوند در قرآن این چنین توصیه می کند:

«وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ»^۱

۱- یونس، ۱۰۱

۲- عباس، پسندیده، درآمدی بر پیشگیری از اعتیاد با رویکرد دینی، ص ۱۱

۳- آل عمران، ۱۵۹

و در کارها، با آنان مشورت کن! اما هنگامی که تصمیم گرفتی، (قاطع باشد!) و بر خدا توکل کن». پس اگر افراد کم صبر باشند، مشورت نمی کنند، و همین تصمیم عجولانه، منجر به اقدام اشتباه می شود که در بسیاری از موارد غیر قابل جبران می باشد.

امام علی علیه السلام می فرماید: در تصمیمی که با دوراندیشی همراه نباشد، خیری نیست.^۲

ج) استفاده از تجربه دیگران

ضرب المثلی است با این مضمون که تجربه فوق علم است، یعنی در بسیاری از مواقع عملکرد یک نفر با تجربه به مراتب بهتر از کسی است که صرفاً اطلاعات و محفوظاتی را در ذهن و مغز خود ذخیره نموده است. امام علی (علیه السلام) در ارتباط با اهمیت استفاده از تجربیات دیگران می فرماید:

«وَالْعَقْلُ حِفْظُ التَّجَارِبِ، وَ خَيْرٌ مَا جَرَّبْتَ مَا وَعَظَكَ، وَ مِنَ الْكِرَامِ لَيْنُ الشِّيمِ. بَادِرِ الْفُرْصَةَ قَبْلَ أَنْ تَكُونَ غُصَّةً»^۳

نشانه عقل و خرد، به خاطر سپردن تجربه هاست. بهترین تجارب، آن است که تو را پند دهد. رفتار نرم از گرم و بزرگواری است. فرصت را غنیمت شمار پیش از آن که (از دست برود) و اندوه گلوگیر شود».

بر اساس سخن امام (علیه السلام)، انسان با استفاده از تجربه پیشینیان راه صحیح مواجهه با حوادث آینده را پیدا کرده و در موارد مشابه رفتار خطا نمی شود. به فرموده حضرت:

«بدبخت کسی است که از عقل و تجربیات خود سود نبرد».

بنابراین تجربه ها گاه سود مادی و گاه سود معنوی دارند و بهترین تجربه آن است که دارای سود معنوی باشد.^۴

۲-۳- صبر و تحمل

برای اینکه فرد معتاد تصمیم بگیرد از یک حالت بدنی به حالت دیگر تغییر یابد و سموم ناشی از مواد مخدر را در بدن خود از بین ببرد، ممکن است از لحاظ جسمی و روانی دچار پریشانی شود و حالت های عصبی و پرخاشگرانه ای را بروز دهد، در این صورت باید خانواده صبور باشند و به فرد معتاد این فرصت را بدهند تا بتواند خود را بازپروری کند و به هیچ عنوان نباید با وی بحث و جدل نمایند.

۱ - آل عمران، ۱۵۹

۲ - آمدی تمیمی، غررالحکم، حدیث ۱۰۶۸۲

۳- نهج البلاغه، خطبه ۳۱

۴- فرشته، جلیلیان، مقاله بررسی کلیه روابط و پیوندهای اجتماعی غیر رسمی سالم و ناسالم در بین جوانان معتاد

خانواده ممکن است در بسیاری از موارد با یکدیگر اختلاف‌های جزئی داشته باشند ولی می‌توانند ضمن درک متقابل و تلاش برای رفع کاستی‌ها صبر پیشه کنند؛ چنان که قرآن می‌فرماید:

«ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ وَمَا يُلَقَّاها إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاها إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ»^۱

بدی را با نیکی دفع کن، ناگاه (خواهی دید) همان کس که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی گرم و صمیمی است! اما جز کسانی که دارای صبر و استقامتند، به این مقام نمی‌رسند، و جز کسانی که بهره‌ی عظیمی (از ایمان و تقوا) دارند، به آن نایل نمی‌گردند».

پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله علیه و آله و سلم:

«الایمانُ نصفانِ: نصفٌ فی الصَّبْرِ وَنِصفٌ فی الشُّکرِ»^۲

ایمان دو نیم است: نیمی صبر و شکیبایی و نیمی دیگر شکر و سپاسگزاری است».

به این معنا که انسان در زندگی، یا در آسایش است، که باید در آن حال شکرگزار باشد، یا در حال سختی و گرفتاری است که باید صبور باشد. صبر در زندگی مشترک همیشه به معنی تحمل طرف مقابل نیست بلکه باید در زمینه رفع مشکلات و برداشتن موانع نیز صبور باشد.

«و الصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَ حِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ»^۳

نیکو کار کسی است که در حال تنگدستی و سختی و هنگام کارزار صبور و شکیبا باشند. (کسانی که بدین اوصاف آراسته‌اند) آنها به حقیقت راستگویان و آنها به حقیقت پرهیزکارانند».

صبر و تحمل در زندگی یک مهارت است و هرگز به معنای انجام دادن کارهای خلاف شرع و قانون نیست و مرد یا زن هیچ کدام حق ندارند تحت عنوان مدارا با همسر به کار خلاف رو آورند. مردی که برای به اصطلاح حفظ زندگی از وظیفه خود دوری می‌کند یا زنی که برای حفظ جایگاه خود نزد همسر به کار خلافی که دلخواه اوست با عنوان مدارا با شوهر روی می‌آورد، در حقیقت جایگاه مدارا را درست تشخیص نداده است بنابراین مراد از صبر، صبر در مقابل بد اخلاقی همسر، تنگنای اقتصادی خانواده، بیماری یکی از اعضای خانواده و می‌باشد و باید مراقب بود تا معصیت و امور غیر قانونی وارد زندگی نشود.^۴

۳-۳- رازداری

۱- فصلت: ۳۴

۲- حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، ص ۴۷

۳- بقره: ۱۷۷

۴- رمضان، صادقی مقدم، اعتیاد و آسیب‌های روانی و اجتماعی خانواده‌گیری، ص ۹۰

یکی از عواملی که می تواند امنیت روانی خانواده را از بین ببرد، بیان اسرار و رازهای درون خانواده نزد دیگران است. اسرار خانواده نباید در بیرون از خانواده مطرح شود حتی برای پدر و مادر و برادر و خواهر، زیرا هر چقدر اسرار خانواده پوشیده تر باشد، عزت و احترام آنان بیشتر است و چنانچه در زمینه مسئله اعتیاد و یا هر چیز دیگر نیاز به راهنما و یا مشاور پیدا شدف باید از افراد امین، مطلع و رازدار استفاده نمود، زیرا که خداوند در قرآن می فرماید:

«هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ»

آنها برای شما (همچون) لباسند و شما برای آنها (همچون) لباس^۱.

همان گونه که لباس حافظ تن و حجابی بر روی عیب های بدن است، زن و شوهر نیز باید برای یکدیگر چنین باشند و عیب های هم را بپوشانند.

امام علی (علیه السلام) فرموده اند:

«جَمَعَ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فِي كِتْمَانِ السِّرِّ وَ مُصَادَقَةِ الْأَخْيَارِ، وَ جَمَعَ الشَّرَّ فِي الْإِذَاعَةِ وَ مُوَآخَاةِ الْأَشْرَارِ»^۲

خیر دنیا و آخرت در رازداری و دوستی با نیکان جمع شده، و همه شر و بدی در افشای اسرار و دوستی با بدان جمع گردیده است^۳.

یکی از عواملی که اعتماد و دوستی را در خانواده بیشتر می کند، رازدار بودن اعضا خانواده است. در مقابل، افشای اسرار و عیوب، مثل اعتیاد یکی از افراد برای دیگران، اعتماد و عزت آنان را از بین می برد. خداوند ستار العیوب است یعنی اعمال انسان ها را از دیگر انسان ها می پوشاند، برای آن که آبروی آنان حفظ شود. و این در حالی است که دو نفر که با عشق و علاقه با هم ازدواج کرده اند و یار و مونس هم هستند باید امانتدار خوبی هم باشند^۴.

وقتی سفارش حضرت یعقوب به فرزندش یوسف را در قرآن می بینیم بهتر به ارزش رازداری پی می بریم:

«قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ»^۴

(یعقوب) گفت: ای پسر کوچکم! خوابت را برای برادرانت بازگو مکن که برایت نقشه ای (خطرناک) می کشند. همانا شیطان، برای انسان دشمنی آشکار است^۵.

یکی از اصول زندگی، رازداری است. اگر مسلمانان به مفاد این آیه عمل می کردند، این همه کتب خطی، آثار علمی، هنری و عتیقه های ما، در موزه کشورهای خارجی جای نمی گرفت و به اسم کارشناس، دیپلمات و جهانگرد از

۱- بقره، ۱۸۷

۲- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، جلد ۷۲، ص ۷۱

۳- رمضان، صادقی مقدم، اعتیاد و آسیب های روانی و اجتماعی خانواده، ص ۹۷

۴- یوسف: ۵

منابع و امکانات و منافع ما آگاه نمی‌شدند و در اثر سادگی یا خیانت، اسرارمان در اختیار کسانی که دائماً در حال کید و مکر بر علیه ما هستند، قرار نمی‌گرفت. حضرت یوسف، خواب خود را دور از چشم برادران، به پدر گفت که این خود نشانه‌ی تیزهوشی اوست.^۱

امام صادق (علیه السلام) فلسفه این کار را چنین بیان می‌فرماید:

«لَا تُطْلِعْ صَدِيقَكَ مِنْ سِرِّكَ إِلَّا عَلَى مَا لَوْ اطَّلَعَ عَلَيْهِ عَدُوُّكَ لَمْ يَضُرَّكَ فَإِنَّ الصَّدِيقَ قَدْ يَكُونُ عَدُوًّا يَوْمًا مَا؛^۲

دوستت را بر آن مقدار از اسرار آگاه ساز که اگر دشمنت هم آن را بداند، به تو زیان نرساند. شاید دوستت نیز روزی دشمنت شود».

۳-۴- کمک و همدلی

جوان معتاد نباید احساس کند که دیگر اعضای خانواده به وی اعتماد ندارند، بلکه باید طوری رفتار نمایند که احساس تنهایی و غربت کند. از نکات بسیار مهم در سبک زندگی خانوادگی پیشوایان معصوم (علیهم السلام) یاری رساندن و همکاری در اداره منزل می‌باشد. در هر موقعیتی، والدین باید بهای بیشتری به جوان خود بدهند. فرزند خود را تشویق کنید تا جایی که قدرت خواستن و توانستن را در خود پیدا کند. آنها را در بحث‌ها و تصمیمات خانوادگی درگیر کنید. اعضای خانواده می‌توانند در مورد کارهای روزمره و قوانین منزل با سایرین صحبت کنند و فعالیت‌های مربوط به خودشان را طوری برنامه‌ریزی کنند که به هدف مورد نظر خود برسند.

پدر و مادر با توجه به مشغله‌هایی که دارند می‌توانند این کمک و همدلی را با یک برنامه ریزی ساده به پیش ببرند. در این بین از وظایف دیگر فرزندان و نزدیکان نیز نباید غافل شد و برای اینکه احساس مسئولیت نموده و با امور خانه و حتی بیرون از خانه آشنا شوند و در آینده بتوانند از عهده‌ی کارهای خود برآیند لازم است تا در انجام امور منزل سهیم باشند و مقداری از کارها را به آنان سپرد.^۳

حضرت علی (علیه السلام) در فرمانش به مالک اشتر می‌نویسند:

«نسبت به خدا و بندگانش انصاف را از دست مده و نسبت به اطرافیان و خانواده و زیردستان انصاف داشته باش که اگر انصاف را پیشه خود نسازی، ستم کرده‌ای و کسی که به بندگان خدا ستم کند، خدا دشمن او است»^۴.

یکی دیگر از مواردی که اعضای خانواده باید به یکدیگر کمک کنند و همدیگر را راهنمایی کنند، زمانی است که یک نفر از خانواده دچار انحراف می‌شود. در این لحظه حساس بر دیگران لازم است تا به یاری وی شتافته و او را از

۱- قرآنی، محسن، تفسیر نور، جلد ۴، ص ۱۵۵

۲- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، جلد ۷۲، ص ۷۱

۳- عرشیا، رضا، گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر، ص ۳۶

۴- نهج البلاغه، نامه ۵۳

این راه غیر مستقیم و شیطانی نجات دهند. از مهم‌ترین سبک زندگی خانوادگی از منظر قرآن و سنت، احساس مسئولیت اعضای خانواده نسبت به یکدیگر است که یکی از مهم‌ترین وظایف و مسئولیت‌های یک فرد مسلمان، مراقبت و مواظبت بر ایمان یکایک اعضای خانواده است ی قرآن در این زمینه می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ»^۱

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست، نگه دارید؛ آتشی که فرشتگانی بر آن گمارده شده که خشن و سختگیرند و هرگز فرمان خدا را مخالفت نمی‌کنند و آنچه را فرمان داده شده‌اند، (به طور کامل) اجرا می‌نمایند».

یکی از نکات مهم در سلامت جوانان این است که پدر و مادر و همچنین معلم و مربی باید خود عامل به مسائل اخلاقی باشند تا حرف و سخن آنان در دل جوان تأثیر کند.

علی‌علیه‌السلام به تربیت نفس توجه ویژه‌ای دارد و می‌فرماید:

«ای مردم! خودتان عهده‌دار تربیت نفس خویش باشید و آن را از کشیده شدن به طرف هوسها و عادات ناروا باز دارید.»^۲ و نیز می‌فرماید: «زنهار! زنهار! در تربیت و سازندگی خویشتن تلاش کن.»^۳

امام علی (علیه‌السلام) به پدران نیز توصیه می‌کند:

«مَوَدَّةُ الْأَبَاءِ قَرَابَةٌ بَيْنَ الْأَبْنَاءِ وَالْقَرَابَةُ إِلَى الْمَوَدَّةِ أَحْوَجُ مِنَ الْمَوَدَّةِ إِلَى الْقَرَابَةِ؛

دوستی میان پدران، سبب خویشاوندی فرزندان است. خویشاوندی به مودت و دوستی نیازمندتر از دوستی و مروت به خویشاوندی می‌باشد.»^۴

بنابراین نکته مهم در جذب جوان که بتواند در این برهه خود را از منجلاب اعتیاد نجات دهد، استفاده از مهربانی و روی خوش است که قرآن می‌فرماید:

«فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ»^۵

۱- تحریم، ۶

۲- نهج البلاغه، حکمت ۳۵۹

۳- همان، نامه ۳۰

۴- همان، حکمت ۳۰۸

۵- آل عمران، ۱۵۹

ای رسول ما! پس به خاطر رحمتی از جانب خدا (که شامل حال تو شده)، با مردم مهربان گشته‌ای و اگر خشن و سنگدل بودی، (مردم) از دور تو پراکنده می‌شدند. پس از (تقصیر) آنان درگذر و برای آنها طلب آمرزش کن و در امور با آنان مشورت نما، پس هنگامی که تصمیم گرفتی، (قاطع باش و) بر خداوند توکل کن. برآستی که خداوند توکل کنندگان رادوست می‌دارد».

نرمش با مردم، یک هدیه‌ی الهی است. افراد خشن و سختگیر نمی‌توانند مردم‌داری کنند. نظام حکومتی اسلام، بر مبنای محبت و ارتباط تنگاتنگ با مردم است و رهبری و مدیریت صحیح، با عفو و عطوفت همراه است. خطاکاران پشیمان و گنهکاران شرمنده را بپذیرید و جذب کنید.^۱

۵-۳- کنترل مکان و محل های آمد و رفت جوان

مکان یکی از شرایط تحقق عمل انحرافی است و هر انحراف الزاماً در مکانی ارتکاب می‌یابد و آمار نشان می‌دهد ارتکاب جرم و انحراف در برخی مکان‌ها بیش‌تر است و با کنترل مکان می‌توان عمل مجرمانه را به کنترل در آورد. برای مثال، امام علی (علیه السلام) مکان‌های گرد هم‌نشینی و وقت‌گذرانی در بازار را به عنوان یکی از زمینه‌های انحراف و معصیت برشمرده است:

«وَأَيُّكُمْ وَمَقَاعِدِ الْأُسُوقِ فَإِنَّهَا مَحَاضِرُ الشَّيْطَانِ وَمَعَارِضُ الْفِتَنِ»^۲

از پاتوقهای بازار بپرهیز که محل حضور شیطان است و عرضه گاه فتنه‌ها و گمراهیها».

این اخطارها به دنبال هدف از بین بردن زمینه‌های ارتکاب جرم و تحقق پیش‌گیری وضعی است. در برخی از این سخنان قرار گرفتن در محیط‌هایی که زمینه ارتکاب جرم در آن‌ها فراهم است به کلی مورد نهی قرار گرفته است مگر آن‌که حضور شخص از ارتکاب جرم توسط دیگران پیش‌گیری نماید.

امام علی (علیه السلام) در مورد تأثیر محیط و جامعه در تربیت فرزندان، می‌فرماید:

«وَأَسْكُنِ الْأَمْصَارَ الْعِظَامَ فَإِنَّهَا جَمَاعُ الْمُسْلِمِينَ، وَاحْذَرِ مَنَازِلَ الْعَفْلَةِ وَالْجَفَاءِ وَقِلَّةَ الْأَعْوَانِ عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ»^۳

در شهرهای بزرگی که مرکز اجتماع مسلمانان است، مسکن‌گزین و از محیط و جوامعی که اهل غفلت و ستمکاری در آنجا هستند و یاران مطیع خدا کمتر در آن نواحی یافت می‌شوند، بپرهیز».

۶-۳- توجه به مسائل معنوی

۱- قرآنی، تفسیر نور، جلد ۱، صفحه ۶۳۷

۲- سیدرضی، نهج البلاغه، نامه ۶۹

۳- همان.

یکی دیگر از نیازهای اساسی همه انسان ها برای نجات از کژئی ها و زشتی ها توجه به معنویت است و این مسئله در جوانی که به اعتیاد گرفتار شده است نیز به شدت مطرح است. وقتی انسان دچار مشکلی یا سختی می شود به دنبال دستاویزی می گردد تا با آن خود را تنها احساس نکند و تکیه گاهی داشته باشد و دوست دارد با خداوند متعال، اهل بیت و امور معنوی پیوند عمیقی برقرار کند و از فرصت هایی همچون ماه محرم و ماه رمضان و ایامی همچون نیمه شعبان و غیره می توان استفاده نمود و یا این که زمینه فعالیت آنان را در مساجد و تکایا و حسینیه ها فراهم آورد.

نحوه و طرز ارائه مسائل مذهبی به جوانان راه های متنوع و گوناگونی دارد و این که چه راهی را انتخاب کنیم نیز اهمیت بسیاری دارد. امور مذهبی را به گونه ای باید به آنها ارائه داد که آنها احساس کنند در زندگی روزمره، به آن نیاز دارند و قابل پیاده سازی می باشد و باید علم و دین را توأمان به آنان آموخت.

در نهج البلاغه به بندگی خدا و عبادت توجّه و تأکید بیشتر شده است. عبادت اثرات دنیوی بسیاری دارد که از جمله آن آرامش روانی و سلامت نفس می باشد. علی علیه السلام می فرماید:

«در تمام امور زندگی خود، خداوند را اطاعت کن؛ زیرا اطاعت از خداوند، بر هر کاری مقدم است. نفس خود را به سوی عبادت بکشان و با آن مدارا کن»^۱.

جوانی که بتواند از ابتدای زندگی خویش، ایمان را در خود نهادینه کند و نور ایمان را در خود زنده نگه دارد، قطعاً در مقابل ناملایمات و انحرافات، تسلیم نخواهد شد. زیرا کسی که به آیات قرآن و اعتقادات دینی باور واقعی دارد دچار انحراف نمی شوند و اگر هم در بعضی مواقع لغزشی داشته باشند، سریعاً به صراط مستقیم برمی گردد. تقویت نیروی ایمان و باورهای مذهبی کودکان تأثیر به سزائی در جلوگیری از خطاها و لغزش های آنان دارد. تجربه نشان داده است افرادی که از اعتقادات عمیق مذهبی برخوردار بوده اند و به اصول و ارزشهای آن پایبندی خود را نشان داده اند معمولاً افرادی صالح و به دور از خطاها و انحرافات اخلاقی هستند.^۲

از مهم ترین ارکان عبادت، نماز و روزه و عمل به قرآن می باشد. علی علیه السلام توجّه به نماز و روزه و خواندن قرآن را گوشزد فرموده، از جمله:

«نماز، گناهان انسان را می ریزد»^۳.

«بهترین وسیله نزدیکی به خداوند، روزه ماه مبارک رمضان است»^۴.

۷-۳- نصیحت، تذکر و آموزش راه درست

۱- نهج البلاغه، نامه ۶۹

۲- سیدرضی، نهج البلاغه، خطبه ۱۹۹.

۳- همان، خطبه ۱۹۹

۴- همان، خطبه ۱۱۰

باید راه را از چاه به جوان نشان داد، البته با قولی لین و دلنشین و مستدل. قرآن کریم مواعظ پر بار لقمان حکیم به فرزندش را نقل می‌کند:

«يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ»^۱

ای فرزندم! اگر (عمل تو) همسنگ دانه‌ی خردلی باشد و در دل تخته سنگی یا در آسمان‌ها یا در زمین نهفته باشد، خداوند آن را (در قیامت برای حساب) می‌آورد، زیرا که خداوند دقیق و آگاه است.»

نصیحت کردن توام با آرامش و بدون عصبانیت باشد. برخی از نکاتی که لازم است در نصیحت رعایت شود را از قول حضرت علی (علیه السلام) بیان می‌شود:

- تا حد ممکن مخفیانه و در خلوت باشد. علی (علیه السلام) می‌فرماید: هر کس برادر دینی خود را مخفیانه موعظه کند او را آراسته ولی اگر آشکارا و در میان جمع عیوبش را متذکر گردد به شخصیت وی اهانت نموده است.^۲

- همراه با محبت و احسان باشد. امام علی (علیه السلام) در منشور تربیتی خود به امام حسن مجتبی (علیه السلام) در به این نکته مهم و ظریف توجه نموده و می‌فرماید:

«فرزند دل‌بندم! چون دیدم سالیانی را پشت سر نهاده و به سستی درافتاده ام، بدین وصیت برای تو مبادرت نموده ام و خصلتهایی را در آن بر شمردم پیش از آنکه مرگ بشتابد و مرا دریابد و آنچه در اندیشه دارم به تو ناگفته ماند یا اندیشه ام همچون تنم نقصان بهم رساند یا پیش از نصیحت من پاره ای خواهشهای نفسانی بر تو غالب گردد یا فریبندگیهای دنیا تو را بفریبد و همچون شتری گریزان و نافرمان باشی. و به درستی که دل جوان همچون زمین ناکشته است، هرچه در آن افکنند، بپذیرد. پس به ادب آموختن پرداختم پیش از آنکه دلت سخت شود و خردت هوایی دیگر گیرد».^۳

- کوتاه، مختصر و ملایم: در نصیحت دادن و تذکر عیوب نوجوانان نباید طولانی سخن گفت و شیرینی و حلاوت نصیحت را از بین برد. برخورد مناسب و خوش اخلاقی یکی دیگر از اصول تذکر دادن و نصیحت دیگران است امام علی (علیه السلام) از آن به حُسن خُلُق تعبیر کرده اند و در برخورد با دیگران رعایت آن را سفارش نموده اند: هیچ آسایش و لذتی گواراتر از حُسن خلق نیست.^۴

۸-۳- کار و اشتغال

۱- سوره لقمان، ۱۶

۲- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۳۷۴

۳- نهج البلاغه، نامه ۳۱، ص ۲۹۷

۴- آمدی، غُرُّ الْحِكْمِ وَ دُرُّ الْكَلِمِ، ص ۲۵۵، ج ۵۳۷۹

بیکاری و بی‌برنامگی در هر سنی منجر به نوعی انحراف خواهد شد و این مسئله در جوانان بیشتر نمود پیدا می‌کند. بنابر این کار و اشتغال و پر کردن اوقات فراغت می‌تواند بسیاری از کمبودهایی که فرد بر اثر اعتیاد احساس می‌کند را فراموش نموده و سریع‌تر بهبود یابد. امام علی علیه السلام می‌فرماید:

«اگر نفس را به کاری مشغول نکنی، او تو را به کاری مشغول می‌کند».

هنگامی که انسان مشغول است، فکر و خیالش درگیر است و فرصت پرداختن به تحریکات شیطانی را ندارد. شهید مطهری می‌فرماید: کار، باعث جلوگیری از گناه و معصیت می‌شود؛ زیرا انسان با طبیعت، در حال مبادله است و از آن انرژی و نیرو می‌گیرد و این انرژی و نیرو باید در جایی مصرف شود و در غیر این صورت، انسان را به گناه و ناهنجاری می‌کشاند و بهترین مجرای صرف انرژی مترکم در انسان، کار و فعالیت بدنی و روانی است.^۱

باید به این نکته توجه کنیم که شرایط فرهنگی و اجتماعی از جمله عوامل مؤثر بر گرایش مردم یک جامعه به سخت‌کوشی و تلاش و یا بالعکس تنبلی و سستی است و باید این واقعیت را بپذیریم که بنا به دلایل گوناگون، امروزه غالب نوجوانان ما از زحمت و سخت‌کوشی گریخته و راحت طلب شده‌اند.

کار برای جوان فقط برای کسب درآمد نیست، هرچند هستند افرادی در همین سن و سال نوجوانی که جذب بازار کار شده و حتی نان‌آور خانواده می‌باشند ولی به هر حال، از اموری که می‌توان جوانان را به آن ترغیب نمود تا از بیکاری نجات پیدا کنند، عبارتند از: ورزش کردن، مطالعه و علم‌آموزی، رفتن به مساجد و هیئت‌های مذهبی، شرکت در امور خیریه، آموزش‌های فنی، صنعتی، هنری و غیره.

«قال علی علیه السلام: لِلْمُؤْمِنِ ثَلَاثُ سَاعَاتٍ: فَسَاعَةٌ يَنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ، وَسَاعَةٌ يَرْمُ مَعَاشَهُ، وَسَاعَةٌ يُخَلِّي بَيْنَ نَفْسِهِ وَ بَيْنَ لَذَّتِهَا فِيمَا يَحِلُّ وَ يَجْمَلُ. وَ لَيْسَ لِلْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ شَاخِصًا إِلَّا فِي ثَلَاثٍ: مَرَمَةٌ لِمَعَاشٍ، أَوْ خُطْوَةٌ فِي مَعَادٍ، أَوْ لَذَّةٌ فِي غَيْرِ مُحْرَمٍ؛^۲

امام علی علیه السلام فرمود: انسان باایمان ساعات شبانه‌روز خود را به سه بخش تقسیم می‌کند: قسمتی را صرف مناجات با پروردگارش می‌کند و قسمت دیگری را برای ترمیم معاش و کسب و کار زندگی قرار می‌دهد و قسمت سوم را برای بهره‌گیری از لذات حلال و دلپسند می‌گذارد و سزاوار نیست که انسان عاقل حرکتش جز در سه چیز باشد: مرمت معاش، گامی در راه معاد و لذت در غیر حرام».

نتیجه‌گیری

اسلام دین عقلانیت است و تمامی دستورات اسلام بر مبنای فطرت و عقل، از ناحیه خداوند صادر گردیده است و به دلیل اهمیت پاسداشت عقل و هوش است که در اسلام هر چیزی از خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها گرفته تا

۱- مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۴۱۱

۲- نهج البلاغه، حکمت ۳۹۰

خواندنی ها و شنیدنی ها و سرگرمی ها، اگر سلامت روح و عقل را تهدید نماید حرمت مضاعف پیدا می کند و یکی از موضوعاتی که حرمت مواد مخدر را به وضوح ثابت می کند، «اضرار به نفس» است.

نقش خانواده در ترک اعتیاد بر هیچ کس پوشیده نیست، خانواده به عنوان مهمترین نهاد اجتماعی، بیشترین نقش را در زمینه ترک اعتیاد دارد. در هر خانواده شرایط و ویژگی‌هایی وجود دارد که می‌تواند با استفاده از این ظرفیت‌ها به پیشگیری و یا ترک اعتیاد کمک نمایند. اولین و مهمترین کاری که خانواده، قبل از انجام هر کاری می‌تواند در ترک اعتیاد جوانان به مواد مخدر انجام دهد، بالا بردن سطح اطلاعات علمی، مشاوره ای، روانشناسی و استفاده از تجربه دیگران در زمینه اعتیاد و فرد معتاد می‌باشد.

صبوری دومین مؤلفه خانواده است، زیرا برای اینکه فرد معتاد تصمیم بگیرد، از یک حالت بدنی به حالت دیگر تغییر یابد و سموم ناشی از مواد مخدر را در بدن خود از بین ببرد، ممکن است حالت‌های عصبی و پرخاشگرانه‌ای را بروز دهد، در این صورت باید خانواده صبور باشند. هر چقدر اسرار خانواده پوشیده‌تر باشد، عزت و احترام آنان بیشتر است و چنانچه در زمینه مسئله اعتیاد و یا هر چیز دیگر نیاز به راهنما و یا مشاور پیدا شدف باید از افراد امین، مطلع و رازدار استفاده نمود و افشای اسرار و عیوب، مثل اعتیاد یکی از افراد برای دیگران، اعتماد و عزت آنان را از بین می‌برد. جوان معتاد نباید احساس کند که دیگر اعضاء خانواده به وی اعتماد ندارند، بلکه باید طوری رفتار نمایند که احساس تنهایی و غربت کند.

رفت و آمد های جوان باید تحت نظر مستقیم و غیر مستقی خانواده باشد زیرا مکان یکی از شرایط رسیدن به مواد مخدر است و هر انحراف الزاماً در مکانی ارتکاب می‌یابد و آمار نشان می‌دهد ارتکاب جرم و انحراف در برخی مکان‌ها بیش‌تر است و با کنترل مکان می‌توان عمل مجرمانه را به کنترل درآورد. یکی دیگر از نیازهای اساسی همه انسان‌ها برای نجات از کژی‌ها و زشتی‌ها توجه به معنویت است، جوانی که بتواند از ابتدای زندگی خویش، ایمان را در خود نهادینه کند و نور ایمان را در خود زنده نگه دارد، قطعاً در مقابل ناملایمات و انحرافات، تسلیم نخواهد شد. زیرا کسی که به آیات قرآن و اعتقادات دینی باور واقعی دارد دچار انحراف نمی‌شوند و اگر هم در بعضی مواقع لغزشی داشته باشند، سریعاً به صراط مستقیم برمی‌گردد. نصیحت کردن توام با آرامش و بدون عصبانیت، با قوی لین و دلنشین و مستدل، مخفیانه و در خلوت، کوتاه، مختصر و ملایم و همراه با محبت و احسان باشد. سرگرم نمودن جوان به امور مثبت به ویژه کار نیز از عوامل موثر ترک اعتیاد می‌باشد. بیکاری و بی‌برنامگی در هر سنی منجر به نوعی انحراف خواهد شد و این مسئله در جوانان بیشتر نمود پیدا می‌کند بنابر این کار و اشتغال و پر کردن اوقات فراغت می‌تواند بسیاری از کمبودهایی که فرد بر اثر اعتیاد احساس می‌کند را فراموش نموده و سریع‌تر بهبود یابد.

منابع و مأخذ

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه

۳. پسندیده، عباس، درآمدی بر پیشگیری از اعتیاد با رویکرد دینی، قم: دارالحدیث، ۱۳۸۴ ش.
۴. تبریزی، مصطفی، دیبائیان، شهرزاد، جعفری، فروغ و دیگران، فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده درمانی، تهران، فراروان چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غُرُّ الْحِکْمِ وَ دُرُّرُ الْکَلِمِ، قم، مؤسسه فرهنگی دارالحدیث، چاپ هشتم، ۱۳۹۵ ش.
۶. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، ترجمه محمد صادق حسن زاده، قم، انتشارات آل علی (ع)، ۱۳۷۶ ش.
۷. خامنه ای، سید علی، اجوبه الاستفتاءات، تهران، انقلاب اسلامی، ۱۳۹۳ ش.
۸. خمینی، روح الله، استفتائات امام خمینی، تهران، دفتر نشر و ترویج آثار امام خمینی، چاپ هفدهم، ۱۳۸۹ ش.
۹. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ ش.
۱۰. ساکی، محمدرضا، جرایم مواد مخدر از دیدگاه داخلی و حقوق بین المللی، تهران، خط سوم، ۱۳۸۰ ش.
۱۱. شکوهی، غلامحسین، تعلیم و تربیت، مشهد مقدس، آستان قدس رضوی، چاپ ۲۶، ۱۳۹۷ ش.
۱۲. صادقی مقدم، رمضان، اعتیاد و آسیب های روانی و اجتماعی خانوادگی، بی جا، نظری، ۱۳۹۷ ش.
۱۳. صلاحی، جاوید، بررسی مواد مخدر در متون اسلامی، تهران، سوره مهر، ۱۳۷۴ ش.
۱۴. عرشیا، رضا، گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر، بی جا، آذرفر، ۱۳۹۸ ش.
۱۵. فاضل لنکرانی، محمد، جامع المسائل، قم، امیر، چاپ ۱۱، ۱۳۸۳ ش.
۱۶. قائمی، علی، جوان از دیدگاه نیازها، خواست ها و مصالح، تهران، امیرکبیر، ۱۳۹۳ ش.
۱۷. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، ۱۳۸۸ ش.
۱۸. قنادان، منصور، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، تهران، آوای نور، ۱۳۷۵ ش.
۱۹. گلپایگانی، محمدرضا، مجمع المسائل، قم، دارالقرآن، ۱۳۸۲ ش.
۲۰. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، تهران، دار الکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۲ ش.
۲۱. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۶ ش.
۲۲. _____، ده گفتار، تهران، صدرا، چاپ هفدهم، ۱۳۸۸ ش.
۲۳. نوری، میرزاحسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، آل البيت (ع)، ۱۳۶۹ ش.

مقالات و پایگاه های اینترنتی

۲۴. جلیلیان، فرشته، بررسی کلیه روابط، پیوندهای اجتماعی غیررسمی سالم و ناسالم در بین جوانان معتاد
۲۵. پایگاه اینترنتی، همشهری آنلاین، مواد مخدر، وابسته به روزنامه همشهری، hamshahrionline.ir
۲۶. شریعتی سبزواری، محمدباقر، مقاله‌ی نگرش بر احکام اسلام و مواد مخدر، مجله معارف اسلامی حوزه، شماره ۶۵، پاییز ۱۳۸۵ ش.